

і даними відповідних контролюючих установ [6]. Так на фоні незначних відхилень якості поверхневих вод у звітах офіційних установ, реальні дослідження засвідчують, що існує значна просторова диференціація якості насамперед питної води в межах міста; в окремих криницях спостерігається перевищення калію і гідрокарбонатів, а також нітритів; наближені результати виявлені у воді водонапірних колонок, в окремих водонапірних колонках чисельність бактерій групи кишкової палички перевищує норму у 80 разів; аналіз вод у відкритих водоймах (річка Серет і міські ставки) показав, що перевищення наявності числа бактерій групи кишкової палички перевищує норму у 80 000 разів.

Немає жодної ймовірності, що подібна ситуація не спостерігається і в інших урбосистемах України. Тому ситуація потребує нагальних заходів спрямованих якщо не на кардинальне покращення ситуації, то хоча б на її контролювання. З цією метою доцільними стають такі заходи:

- створення схем екологічного сьогоденного стану урбосистем є нагальною необхідністю;
- у їхній основі повинно перебувати функціонально-екологічне зонування, яке розробляється із застосуванням історичного підходу щодо їхнього формування;
- саме функціонально-екологічне зонування необхідно здійснювати на основі структурно-ландшафтної організованості урбосистеми;
- необхідно розробити механізм впливу реальних досліджень на звітні матеріали екологічно контролюючих закладів.

Наведені заходи складають своєрідну інваріантну основу на яку повинна спиратися організація екологічного контролю будь-якої урбосистеми. Звісно ці заходи можуть і повинні корегуватися і доповнюватися сукупністю інших екологічно спрямованих дій, які будуть мати цілком індивідуальний характер у кожному конкретному випадку. Таке поєднання здатне в кінцевому підсумку забезпечити не тільки адекватний екологічний контроль будь-якого міського середовища, а й вироблення екологічно орієнтованих екологічних заходів.

Висновки. Аналіз перспектив сучасного розвитку урбосистем, особливо в світлі вимог їхнього стійкого розвитку, свідчить, що значною мірою ці перспективи не тільки виявляються ймовірними, а й із значним ступенем невизначеності. Ця невизначеність головно формується внаслідок незадовільної роботи еколого контролюючих закладів, внаслідок критичної нестачі фінансового забезпечення, що не дозволяє в необхідному об'ємі здійснювати необхідні лабораторні дослідження.

Водночас існування декількох підходів до складання схем екологічного зонування урбосистем не сприяє їх порівняльному аналізу, що дає змогу говорити про необхідність створення своєрідної інваріантно-методичної основи, яка б надавала можливість не тільки такі схеми порівнювати, а й надавала їм певної адекватності.

Література

1. Алексеенко В. А. Геохимия ландшафта и окружающая среда / В.А. Алексеенко. – М.: Изд-во МГУ, 1990. – 231 с.
2. Буреинков Э. К. Комплексная эколого-геохимическая оценка техногенного загрязнения окружающей природной среды / Э.К. Буреинков, Л.И. Гинзбург, Н.К. Грибанова. – М.: Изд-во МГУ 1997. – 187 с.
3. Дмитрук О.Ю. Урбанізовані ландшафти: теоретичні та методичні основи конструктивно-географічного дослідження / О.Ю. Дмитрук. – К.: ВГЛ Обрій, 2004. – 240 с.
4. Петлін В.М. Синергетичні залежності в організації природних територіальних систем / В.М. Петлін. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2013. – 395 с.
5. Родоман Б. Б. Территориальные ареалы и сети / Б.Б. Родоман. – Смоленск, Феникс, 1999. – 115 с.
6. Терлецька О.В. Екологічний стан вод урбосистеми Дрогобича / О.В. Терлецька. – // К.: Український географічний журнал №1, 2017. – С. 61-65.
7. Фесюк В.О. Конструктивно-географічні засади формування екологічного стану великих міст Північно-Західної України / В.О. Фесюк. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2008. – 344 с.

УДК 502.2(477-751.2)

Міщенко О. В – к. г. н., доц. кафедри фізичної географії
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Національні природні парки України: проблеми та перспективи розвитку

*Роботу виконано на кафедрі фізичної географії
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*

Досліджено зміст поняття та провідні функції національних парків. В роботі проведено ранжування національних природних парків України за коефіцієнтом адміністративно-територіальної та ландшафтної репрезентативності. Найбільша частка площ національних природних парків фіксується у Хмельницькій,

Закарпатській, Івано-Франківській областях. У ландшафтному розрізі найбільші площі парків спостерігаються у гірській країні Українські Карпати, а найменші – в Кримських горах.

Аналіз сучасної світової практики щодо функціонального зонування національних парків засвідчує, що не менше 75 % їх площі повинні мати суворо-охоронний режим. Однак, в Україні площа заповідних зон національних природних парків пересічно сягає 20 %.

Дослідження проблем та перспектив формування мережі національних природних парків України дозволили обґрунтувати необхідність удосконалення нормативно-правових механізмів функціонування, формування єдиної концепції їх розвитку.

Ключові слова: національний парк, національний природний парк, Міжнародна спілка охорони природи і природних ресурсів, адміністративно-територіальна репрезентативність, ландшафтна репрезентативність, функціональне зонування.

Мищенко О. В. Национальные природные парки Украины: проблемы и перспективы развития. Исследовано содержание понятия и ведущие функции национальных парков. В работе проведено ранжирование национальных природных парков Украины по коэффициенту административно-территориальной и ландшафтной репрезентативности. Наибольшая часть площадей национальных природных парков фиксируется в Хмельницкой, Закарпатской, Ивано-Франковской областях. В ландшафтном разрезе наибольшие площади наблюдаются в горной стране Украинские Карпаты, а наименьшие – в Крымских горах.

Анализ современной мировой практики функционального зонирования национальных парков показывает, что не менее 75 % их площади должны иметь строго-охранительный режим. В Украине площадь заповедных зон национальных парков в среднем достигает 20 %.

Исследование проблем и перспектив формирования сети национальных природных парков Украины позволили обосновать необходимость усовершенствования нормативно-правовых механизмов функционирования, формирования единой концепции их развития..

Ключевые слова: национальный парк, национальный природный парк, Международный союз охраны природы и природных ресурсов, административно-территориальная репрезентативность, ландшафтная репрезентативность, функциональное зонирование.

Mischenko O. V. National natural parks of Ukraine: problems and prospects of development. The content of the concept and main functions of national parks are researched. The ranking of national natural parks of Ukraine according to the coefficient of administrative-territorial and landscape representativeness was made in the work. The largest share of the areas of national natural parks is recorded in the Khmelnytskyi, Zakarpattia, Ivano-Frankivsk regions. According to the landscapes, the largest areas of parks are observed in the mountainous lands of the Ukrainian Carpathians, and the smallest – in the Crimean mountains.

The analysis of the current world practice of functional zoning of national parks proves that not less than 75% of their area should functionate in a strictly guarded regime. However, in Ukraine, the area of protected areas of national natural parks is roughly 20%.

The research of the problems and prospects of forming the network of national natural parks of Ukraine allowed to substantiate the necessity of improving the regulatory legal mechanisms of functioning and forming a unified concept of their development.

Keywords: national park, national natural park, International Union for Conservation of Nature and Natural Resources, administrative-territorial representativeness, landscape representativeness, functional zoning.

Постановка наукової проблеми та її значення. Національні природні парки України (НПП) є не тільки національним надбанням, але й невід'ємною частиною європейської і світової природоохоронної мережі. Ці категорії природно-заповідного фонду поряд із природними заповідниками, виступають ключовими елементами екологічного каркасу країни й у контексті ратифікації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом можуть слугувати модельними територіями сталого розвитку, а отже потребують уваги з боку науковців з метою розроблення та впровадження дієвих заходів щодо їх функціонування та розвитку.

Аналіз останніх досліджень цієї проблематики. Особливості функціонування та основні напрями оптимізації природокористування в межах національних природних парків України висвітлено у працях А. Яворівського [11], О. Мищенко [6]. Значення національних природних парків у розбудові екомережі досліджено у роботах Т. Андрієнко [8], Л. Царика [10], соціальна, зокрема рекреаційна роль парків подана О. Любіцевою [2], В. Гетьманом [1], О. Мищенко [5].

Формулювання мети та завдань статті. Метою дослідження – аналіз мережі національних природних парків України, визначення особливостей їх функціонування, проблем розвитку. Для досягнення цієї мети вирішувалися такі завдання:

- дослідити зміст поняття природоохоронної категорії “національний парк”;
- визначити представленість національних природних парків України у розрізі адміністративних областей, гірських фізико-географічних країн, фізико-географічних зон;
- проаналізувати особливості функціонального зонування у міжнародній практиці та Україні зокрема.

Матеріали і методи. У роботі використано сукупність методів, а саме: структурно-логічного узагальнення та системного аналізу – для вивчення й узагальнення міжнародного досвіду щодо функціонування та розвитку національних парків, історико-географічний – при дослідженні змісту понять національний парк, природний парк, порівняльно-географічний для порівняння провідних підходів функціонального зонування національних природних парків України, Німеччини та Польщі.

Адміністративно-територіальна та ландшафтна репрезентативність національних природних парків України визначалась відношенням площ територій створених НПП до загальної земельної площі в розрізі адміністративних областей, гірських ландшафтних країн, ландшафтних зон [7].

Для визначення коефіцієнту ландшафтної репрезентативності національних природних парків України використовувалась удосконалена схема фізико-географічного районування України [3].

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів. У міжнародній практиці спостерігається чітке розмежування змісту понять національний та природний парк. Міжнародною спільною охороною природи і природних ресурсів (МСОП, IUCN) у 1969 р. розроблено принципи організації та розмежування функцій національних і природних парків світу, за якими провідним завданням національних парків є охороною природи, а рекреаційно-туристська діяльність в них відіграє підпорядковану й обмежену роль. Основна ж функція природних парків полягає в організації умов рекреації та туризму. Однак, в Україні ці два поняття поєднано в одній природоохоронній категорії – національний природний парк. Національний парк є природоохоронною територією категорії II згідно з визначенням МСОП. На території категорії II заборонено сільськогосподарську діяльність, полювання, рибальство, експлуатацію лісових деревних ресурсів та інші форми екстрактивного господарства. Крім того, відповідно до сучасної світової практики національні парки за класифікацією МСОП повинні мати не менше 75 % площ суворо-охоронного режиму, решту використовують у рекреаційних цілях.

В Українському природоохоронному законодавстві використовується поняття «національний природний парк». Відповідно до ч. 1 ст. 20 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» від 16 червня 1992 р. національні природні парки є природоохоронними, рекреаційними, культурно-освітніми, науково-дослідними установами загальнодержавного значення, що створюються з метою збереження, відтворення і ефективного використання природних комплексів та об'єктів, які мають особливу природоохоронну, оздоровчу, історико-культурну, наукову, освітню та естетичну цінність [9].

В Україні мережа національних природних парків налічує 49 установ. Перший з них (Карпатський) створено у 1980 р. в Івано-Франківській області. Варто зазначити, що до 1988 р. було створено лише 8 НПП. Період з 1999 р. по 2008 р., відзначається незначним піднесенням тренду кількості національних природних парків України. Однак у 2009 р. спостерігається стрімке зростання кількості цих установ, коли їх кількість збільшилась на 18, а у 2010 р. їх було створено ще 9 [7].

Національні природні парки України нині підпорядковуються різним державним структурам, зокрема Міністерству екології та природних ресурсів, держкомлісгоспі, державному управлінні справами Президента. Крім того, спостерігається приналежність до різних землекористувачів, використання в якості президентських резиденцій, які закриті для науковців, подекуди використовуються як мисливські угіддя та ін.

У контексті цього дослідження нами визначено репрезентативність, тобто представленість національних природних парків України у розрізі адміністративних областей, ландшафтних зон, гірських країн.

Як бачимо з рис. 1 найвищий коефіцієнт адміністративно-територіальної репрезентативності мають Хмельницька (12,94 %), Івано-Франківська (8,62 %) та Закарпатська (6,88) області. Високі значення досліджуваного показника (3,20 % – 6,40 %) простежуються у Волинській (6,04 %), Херсонській (5,28 %), Запорізькій (3,4 %) областях. Коефіцієнт адміністративно-територіальної репрезентативності національних природних парків від 1,60 % до 3,20 % фіксується у Чернівецькій (3,43 %), Львівській (2,67), Донецькій (2,30 %), Миколаївській (1,68), Сумській (1,66 %) областях. Порівняно не високі показники 0,8 % до 1,60 % показують Одеська (1,47 %), Тернопільська (1,28 %), Чернігівська (1,27 %), Полтавська (0,82 %) області.

До 0,8% визначено у Вінницькій (0,76 %), Харківській (0,72 %), Київській (0,69 %), Черкаській (0,43%), Рівненській (0,27 %), Луганській (0,26) областях та АР Крим (0,41 %). У Дніпропетровській, Житомирській та Кіровоградській не створено жодного НПП.

У результаті ранжування національних природних парків за коефіцієнтом ландшафтної репрезентативності ми отримали такий ряд: Українські Карпати (6,18 %); зона широколистяних лісів (5,78 %); степова зона (1,72 %); мішано-лісова хвойно-широколистяна зона (1,53 %); лісостепова зона (0,91 %); Кримські гори (0) (рис. 2).

Результати досліджень засвідчують велику нерівномірність розташування національних природних парків на території України. Найбільша їх концентрація спостерігається на заході країни, що пояснюється не тільки високою ландшафтно-естетичною цінністю цих територій, а й порівняно з іншими регіонами України збереженою автентичністю. В областях країни, що мають порівняно високий рівень урбанізації та антропогенну зміненість ландшафтів, зумовлену концентрацією населення, розвитком промисловості, сільського господарства відповідно спостерігається мала кількість національних природних парків.

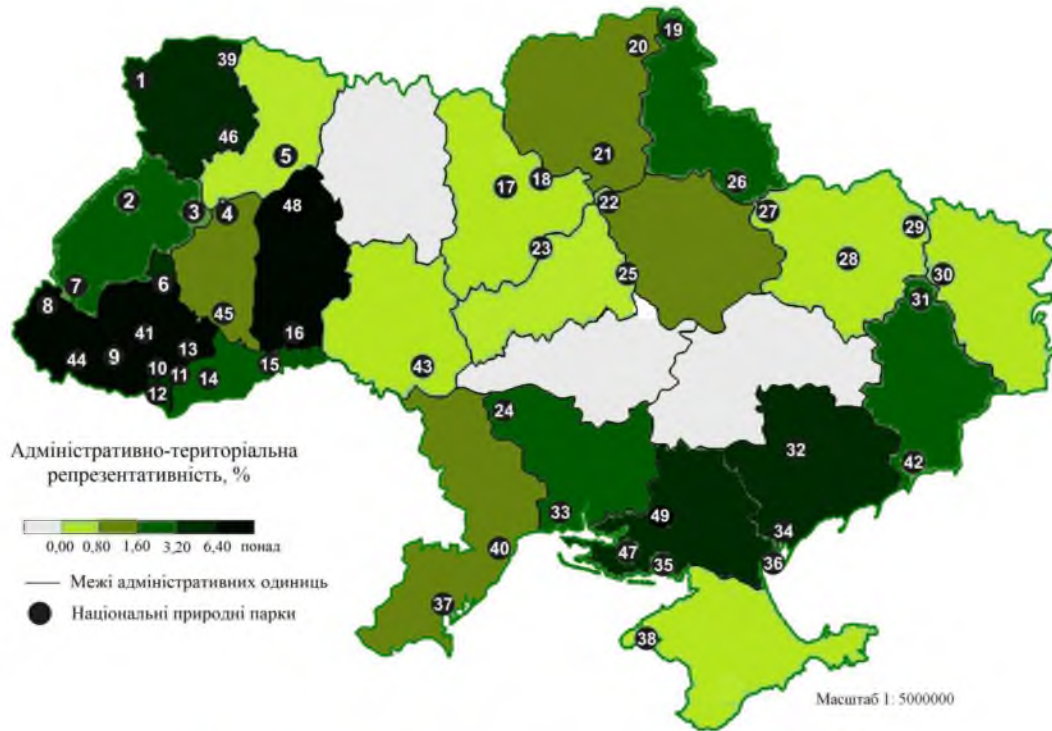

Рис. 1. Адміністративно-територіальна репрезентативність НП України

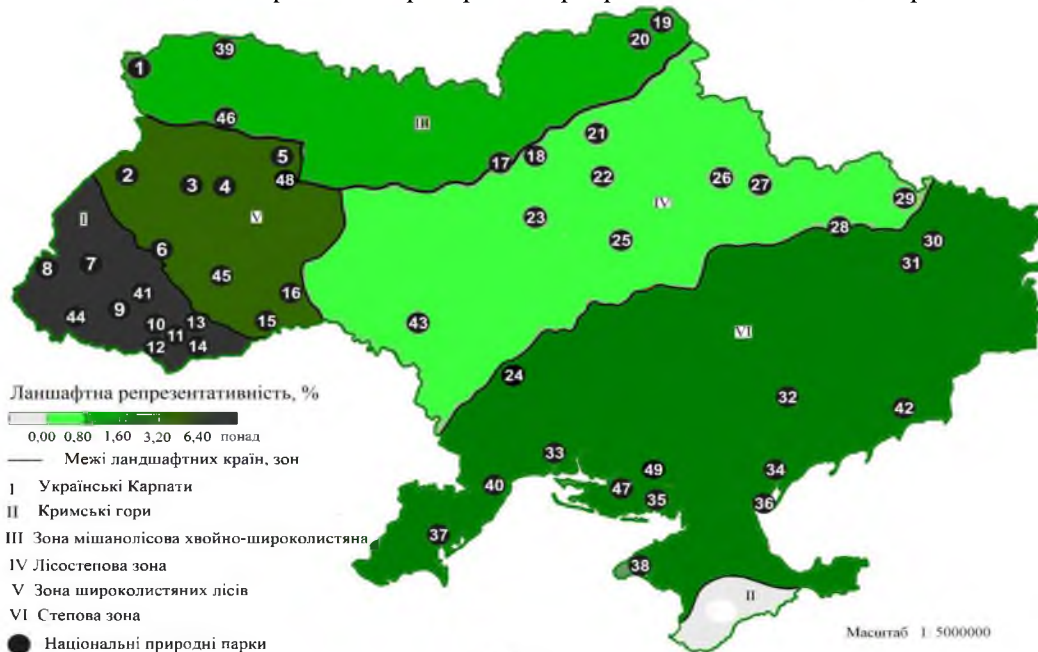

Рис. 2. Ландшафтна репрезентативність НП України

1. Шацький	17. Голосіївський	33. Білобережжя Святослава
2. Яворівський	18. Залісся	34. Приазовський
3. Північне Поділля	19. Деснянсько-Старогутський	35. Джарилгацький
4. Кременецькі гори	20. Мезинський	36. Азово-Сиваський
5. Дермансько-Острозький	21. Ічнянський	37. Тузловські лимани
6. Галицький	22. Пирятинський	38. Чарівна гавань
7. Сколівські Besкиди	23. Білоозерський	39. Прип'ять-Стохід
8. Ужанський	24. Бузький Гард	40. Нижньодністровський
9. Синевир	25. Нижньосульський	41. Синьогора
10. Карпатський	26. Гетьманський	42. Меотида
11. Черемоський	27. Слобожанський	43. Кармелюкове Поділля
12. Верховинський	28. Гомільшанські ліси	44. Зачарований край
13. Гуцульщина	29. Дворічанський	45. Дністровський каньйон
14. Вижницький	30. Сіверсько-Донецький	46. Цуманська Пуша
15. Хотинський	31. Святі гори	47. Олешківські піски
16. Подільські Товтри	32. Великий луг	48. Мале Полісся
		49. Нижньодніпровський

У міжнародній практиці з метою раціонального та збалансованого господарювання територія національних парків поділяється на функціональні зони, де кожна з них має своє призначення. Згідно з рекомендаціями Міжнародного союзу охорони природи і природних ресурсів (1978) у національному парку варто виділяти такі функціональні зони: суворої охорони, недоторканих територій, “керованої охорони” і туристично-адміністративну [14].

У країнах Європи для парків характерний такий набір зон: абсолютно заповідна, регульованого рекреаційного використання, обмеженого землекористування, економічного землекористування та активного менеджменту.

Для прикладу у Німеччині створено 16 національних парків, загальною площею 10478 км², що охоплює пересічно 3 % площі країни та 104 природних парки на 25 % площі. Варто зазначити, що із 16 національних парків країни – 4 мають заповідну зону біля 90 % їх території, 7 парків – 50-60 %, 3 парки – 30 %, і тільки один національний парк – 22 %. На сучасному етапі прийнято рішення щодо розширення заповідних зон усіх німецьких національних парків. до 75 % [13].

У Польщі у Законі “Про охорону природи” визначено десять основних категорій, де серед форм охорони природи національні парки – займають найвищу позицію [15]. Нині у Польщі створено 23 національні парки загальною площею 314,5 тис. га, що охоплює 1 % площі країни. Польща прийняла визначення національного парку, затверджене Міжнародною спілкою охорони природи і природних ресурсів. Територія цих парків доступна для рекреантів, однак туристичний рух може відбуватися винятково визначеними стежками. У межах національних парків Польщі виокремлюють наступні зони: заповідна зона, «так званої стислої охорони», де взагалі заборонене будь-яке втручання людини в екосистему, зона активного збереження, зона охорони ландшафту. Однак, частка площі, що відведена для заповідної зони сягає 19 %. Так, у польському національному парку «Бещадський» частка заповідної зони сягає 63 % площі парку, у «Татранському» майже 60 %, «Біловезьському» – 57 %, однак у «Нарвянському» і «Бори Тухольські» – 0 %.

В Україні зонування території національних природних парків відбувається відповідно до Закону про ПЗФ, де виокремлюють такі зони: заповідну, регульованої рекреації, стаціонарної рекреації, господарську. Для розробки функціонального зонування території НПП використовують “Методичні рекомендації щодо складу та змісту Проекту організації території, охорони, відтворення та рекреаційного використання природних комплексів і об’єктів національного природного парку [4], “Програмою Літопису природи для заповідників та національних природних парків” [8] та Положенням про конкретний НПП. При зонуванні використовують два підходи: “концентричне” та “вільне”. При концентричному зонуванні функціональні зони з різним режимом охорони природи, рекреації і господарського використання змінюють одна одну до периферії. Просторова структура парку при вільному зонуванні передбачає чергування різних функціональних зон, що дає змогу взяти під охорону всі заповідні унікальні природно-територіальні комплекси, незалежно від їх розміщення, й виділити придатні території для рекреації.

Варто зазначити, що заповідні зони національних природних парків України займають порівняно невеликі площі. Пересічно їх площа сягає 20 % площі парку. Однак, фіксуються порівняно високі показники господарської зони. Нами проаналізовано 10 найбільших національних природних парків України, площа яких сягає майже 50 % площі усіх парків країни.

Таблиця 1

Співвідношення функціональних зон найбільших національних природних парків України

Національний природний парк	Площа парку, км ²	Функціональні зони, %			
		заповідна	регульованої рекреації	стаціонарної рекреації	господарська
Подільські Товтри	2613,16	0,58	7,77	0,13	91,52
Азово-Сиваський	521,54	74,72	1,18	0,17	23,91
Карпатський	503,21	22,6	51,4	0,2	25,8
Шацький	489,77	10,5	26,48	1,99	61,01
Синевир	427,04	14,4	53	-	32,6
Святі гори	404,48	6,54	79,35	4,68	9,41
Прип’ять-Стохід	393,15	14,70	11,17	0,27	73,83
Ужанський	391,59	23,7	34,5	0,6	41,2
Соколівські Бескиди	356,84	12,7	25,6	0,3	61,4
Гуцульщина	322,71	7,7	41,2	0,4	50,7

Як бачимо з табл. 1 найбільша частка заповідної зони – 74,72 % фіксується у Азово-Сиваському НПП, однак у решти досліджуваних парків ця територія займає від 0,58 % до 23,7 %. Загалом, найбільші значення показників має господарська зона НПП. Так, у НПП “Подільські Товтри” під господарську зону

відведено майже 92 % території парку, у НПП “Прип’ять-Стохід” – 74 %, Шацькому НПП і НПП “Соколівські Бескиди” – 61 %, НПП “Туцільщина” – 51 %, НПП “Синевир” – 33 %, “Азово-Сиваському” НПП – 24 %, і лише у НПП “Святі гори” – 9 %. Така ситуація пояснюється великою часткою населених пунктів в межах національних природних парків, що вимагає регулювання і стримування їх розростання в межах НПП.

Висновки й перспективи подальших досліджень.

1. В системі природоохоронних територій світу виокремлюють поняття національний парк, де основною функцією є охорона природи та природний парк, призначення якого полягає в організації умов рекреації та туризму. В Україні використовується поняття національний природний парк, що характеризується поліфункціональністю й використовується з екологічною, науковою, соціальною, економічною метою.

2. Результати дослідження адміністративно-територіальної репрезентативності національних природних парків України засвідчують, що найвищі показники фіксуються у Хмельницькій, Івано-Франківській, Закарпатській областях. Тоді, коли у Кіровоградській, Житомирській, Дніпропетровській області нині не створено жодного НПП.

3. Ранжування національних природних парків за коефіцієнтом ландшафтної репрезентативності показує найвищий показник в ландшафтній гірській країні Українські Карпати (6,18 %), найнижчий – Кримські гори (0).

4. Відповідно до сучасної світової практики за класифікацією МСОП національні парки повинні мати не менше 75 % площ суворо-охоронного режиму, решту використовують у рекреаційних цілях. В українських національних природних парках загалом найбільші площі використовуються для господарської зони, тоді коли заповідна пересічно сягає 20 %.

5. Стратегічні напрями розвитку мережі НПП полягають в удосконаленні нормативно-правових механізмів з урахуванням лімітуючих чинників господарської діяльності в межах цих територій, створення єдиного координаційного органу управління, оновлення методичних положень і практичних рекомендацій щодо змісту Проекту організації території національного природного парку, охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів і об’єктів.

Література

1. Гетьман В. І. Екотуризм у національних парках/ В. І. Гетьман // Екологічний вісник. – 2002. – № 7-8. – С. 24–27.
2. Любіцева О. Розвиток екологічного туризму в Україні / О. О. Любіцева, К. Стащук // Економічна та соціальна географія : наук. зб. / ред. кол.: С. І. Стащук (відп. ред.) [та ін.]. – К., 2002. – Вип. 53. – С. 189–196.
3. Маринич О. М. Удосконалена схема фізико-географічного районування України / О. М. Маринич [та ін.] // Укр. геогр. журн. – 2003. – № 1. – С. 16–17.
4. Методичні рекомендації щодо складу та змісту Проекту організації території національного природного парку, охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів і об’єктів / за ред. О. М. Селезньова. – К. : ДП “Центр екологічного моніторингу України” при КНУ імені Тараса Шевченка, 2005. – 88 с.
5. Міщенко О. В. Теоретичні основи визначення сутності екологічного туризму / О. В. Міщенко // Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту імені Лесі Українки. Серія : Геогр. науки. – 2010. – № 3. – С. 155–160.
6. Міщенко О. В. Сучасний стан та особливості природокористування в національних природних парках України / О. В. Міщенко // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – №1104. Серія “Екологія”, вип. 10. – 2014. – С. 73-79.
7. Міщенко О. В. Формування та розміщення національних природних парків України / О. В. Міщенко // Рекреаційне і заповідне природокористування – Тернопіль : СМТ “Тайп”. – 2012. – С. 71–75.
8. Програма Літопису природи для заповідників та національних природних парків : метод. посібник / Т. Л. Андрієнко, С. Ю. Попович, Г. В. Парчук [та ін.]; за ред. Т. Л. Андрієнко. – К. : Академперіодика, 2002. – 103 с.
9. Про природно-заповідний фонд України : Закон України // Відом. Верховної Ради. – 1992. – № 34. – С. 502.
10. Царик Л. П. Наукові засади формування екомереж: [навчальний посібник.] / Л. П. Царик. – Тернопіль: Видавн. відділ ТДПУ. 2004. – 45 с.
11. Фіторізноманіття національних природних парків України / Під заг. ред. Т.Л. Андрієнко. – К.: Наук. світ, 2003. – 143 с.
12. Яворівський А. Оптимізація природокористування в національних природних парках/ А. Яворівський // Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Серія : Геогр. науки. – 2010. – № 3. – С. 27–32.
13. Bundesnaturschutzgesetz (BNatSchG) // Portal Bundesrecht. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://bundesrecht.iuris.de/bnatschg_2009/_11.html.
14. Categories, objectives and criteria for protected areas. A Final Report prepared by Com. on Criteria and Nomenclature. Com. on National Parks and Protected Areas // August 1978, IUCN, Morges.
15. Ustawaz dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U z 2004 r. Nr 9 2, poz. 880) [Електронний ресурс]. – [Cited 2012, 10 wrzes.], – Режим доступу: <http://mos.gov.pl/>
16. <http://carpatv.net/?p=28734&lang=uk>
17. <http://ecology.donoda.gov.ua/nacionalnij-prirodnij-park-svyati-gori/>.